

ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯКОВА ГАЛЬЧЕВСЬКОГО В АРХІВНИХ ДОКУМЕНТАХ

Автором проаналізовано спектр наявних документальних джерел з дослідження проблеми постаті Я. Гальчевського в архівних фондах України.

Ключові слова: *Джерела, Я. Гальчевський, архівні фонди, справа.*

Неодмінною запорукою об'єктивного дослідження будь-якої історичної проблеми та здійснення відповідних висновків є детальне вивчення його джерельної бази, опрацювання її архівної складової. Загалом архівні фонди є історично створеною і постійно наповнюваною сукупністю архівних документів, що відображають матеріальне і духовне життя суспільства, мають історичне, наукове, соціальне, економічне, політичне, культурне значення, являються невід'ємною частиною історико-культурної спадщини народів та за інформативним потенціалом відкривають можливість для повного відтворення відповідного фрагмента минулого. Одним із таких періодів є діяльність отамана повстанського руху 1921-1924 рр. Якова Гальчевського.

Загалом джерельній базі вказаної проблематики присвячені окремі праці К. Завальнюка та Т. Стецюк [1], А. Руккаса [2], Я. Тинченка [3], та ін. Однак вони не містять комплексного дослідження проблеми. У зв'язку з цим метою нашої статті є безпосереднє висвітлення архівних фондів України в яких міститься інформація про Я. Гальчевського.

Яків Васильович Гальчевський (псевдонім – «Орел», «Орлик», «Войнаровський»), – повстанський отаман, полковник Армії УНР, командуючий Подільською повстанською групою та усіма повстанськими силами Правобережної України. Він закінчив Майдано-Трепівську церковно-учительську школу, працював у с. Сахни Летичівського району. У 1916 р. був призваний до царської армії. Після демобілізації рік працював учителем. У 1919 р. призначений командиром полку Армії УНР. 15 лютого 1922 р. – командуючим повстанськими силами на Правобережній Україні. Під час рейду 1922 р. загоном Гальчевського були захоплені населені пункти – Вінківці, Бар, Ялтушків, Лозни, Летичів, Зіньків та ін. Наприкінці 1922 р. загін Гальчевського відступив за Збруч, продовжуючи бойові рейди до середини 20-х років. У Кракові (1941) та у Львові (1942) Гальчевський видав книгу спогадів «Проти червоних окупантів». Під час 2-ї

світової війни організував Грубешівський штаб самооборони. Загинув 22 березня 1943 р. в с. Пересоловичах біля м. Грубешів, відбиваючись від загону польських шовіністів. Похований у Грубешові (могила пізніше була зруйнована поляками) [4].

Про життя та діяльність відомого повстанського діяча Я. Гальчевського розповідає цілий ряд документів, що зберігаються в архівних фондах України. Найбільше інформації міститься в Державному архіві Вінницької області. Насамперед це фонди метричних книг церков, костельів та рабинатів Подільської і Київської губерній (ф. Д-904), Майдано-Трепівської церковно-учительської школи другого класу (ф. Д-284), Подільського губернського виконавчого комітету Ради робітничих, селянських та червоноармійських депутатів (ф. Р-925), Жмеринського повітового виконавчого комітету Рад робітничих, селянських та червоноармійських депутатів (ф. Р-253), Подільського губернського прокурора (ф. Р-1882), Подільського губернського управління робітничо-селянської міліції (ф. Р-195), колекції фільтраційних, слідчих та наглядових справ, переданих УСБУ у Вінницькій області (ф. Р-6023).

До прикладу в метричних книгах міститься інформація про біографічні віхи життя Я. Гальчевського та членів його родини, у фондї Майдано-Трепівської церковно-учительської школи – відомості про успішність та поведінку за час навчання в даній школі, заява про зарахування його учнем 1-го відділення, видачу земської стипендії, тощо. Документи із фонду Подільського губернського виконавчого комітету Рад робітничих, селянських і червоноармійських депутатів, Жмеринського повітових виконавчих комітетів аналогічних органів влади, Подільського губернського управління робітничо-селянської міліції та ін. – розкривають характер повстанської боротьби на Поділлі, що вели загони Гальчевського. Із них простежується детальне пересування по різних населених пунктах загонів, повідомлення про бої та сутички між повстанцями та більшовиками, коротка інформація про найближчих соратників Я.В. Гальчевського: начальника штабу Павла Коноплянка (Конопенка), помічника Петра Погибу, коменданта штабу Григорія Кохана, ад'ютанта Платонова, командира комендантської сотні Петра Козевича, сотників Івана Рарогу, Новоселицького, Онисима Грабарчука, Євгена Ковбасюка та ін. Підбір та структуризація даних документів Державного архіву Хмельницької області вилились у публікацію в 2012 р. збірника документів «Яків Гальчевський у документах епохи» [5].

Частина інформації знаходиться в справах фондів Галузевого державного архіву Служби безпеки України. Насамперед в кримінальних справах не реабілітованих осіб фонду 5. Із-поміж кримінальних справ за 1919–1991 рр. на осіб, які проходили службу в царській поліції, учасників денікінської армії, повстанців, шпигунів, а також учасників повстансько-

го руху 1918–1923 рр. і діячів ОУН і УПА розміщено документи про діяльність Я. Гальчевського та його загону. Це список фігуруючих осіб в справі Гальчевського (55 осіб), доповідь уповноваженого «Подгуботдела ГПУ» Дорошенка, повідомлення начальнику «Политбандотделу», місця дислокації загонів на території Поділля, план їх знешкодження, наказ Я.Гальчевського «Читайте, селяни один другому. Прошу бути обережними, щоб не попалась ця відозва комуністам», де, звертаючись до громадян України він говорить: «Бувше панське ярмо замінили ще гіршим ярмом комуністичним. Серед нечуваної руїни опинилася Україна. Край, що плинув молоком і медом, нині залитий сльозами й кров'ю. На захист свого краю виступили ліпші сини наші. Вони склали повстанчі частини й чотири роки безперервно билися за волю України. Тяжка була боротьба повстанців з московськими окупантами, та Український народ не опустив рук. Він не зрікся надії здобути собі волю, а ще більше загартувався в цій боротьбі. По окремих виступах повстанців в різних місцях України, почалася довга й уперта організація цілого Українського народу для одностайного збройного виступу проти чужих завойовників. Організація скінчилася. Тепер ми вступили в останній і рішучий бій проти ворогів Рідного Краю. Народним повстанням керує Головне Повстанче Командування, на чолі якого з наказу Головного Отамана С. Петлюри стою я. Перед очима цілого Світу ми здаємо іспит і покажемо, що наймитами в чужинців вже ніколи не будемо. Ми є окрема нація, чуємо в собі силу, в нас палає любов до свого краю і ненависть до ворогів його. Ми переможемо» [6].

У «Заповіді народної повстанської війни» Гальчевський наголошує, що «Народня війна є самою страшною для ворога. Великий вояка Наполеон сказав: я можу воювати з арміями, але не можу воювати з народом. Нема сили, яка б перемогла народ. Необхідно тільки, щоб боротьбою керував єдиний центральний штаб через підлеглі йому штабі на місцях» [7].

«Наказ до єврейського населення Поділля» продовжує тему єдності українського та єврейського народу: «Ні один мирний громадянин У.Н.Р. / будь то селянин, чи єврей/ не був ограбований, або розстріляний без вини, особливо я ставився обережно і коректно до єврейського населення мирного, аби уникнути кошмарного страшного року різні євреїв 1919 р. Наша Подільська військова організація рахує всіх євреїв громадянами У.Н.Р. з правами українців, за винятком комуністів» [8].

У «Копії записки Просвітам» зазначено: «Хто душею лицар і горить любов'ю до свого народу і за для нього не жалія життя свого, той повинен берегтись, терпіти і жить надією в світле майбутнє. Зараз ми на передодні світової війни: терпіть менше залишилось чим терпіли. А Ви світило нашого села і майбутня основа нашої України на Вас лежить відповідальність за відродження нашого рідного краю. Ви повинні повести дипломатичну

гру з Рад. Владою (не ясні слова) час і оберегти себе. Обережність бойове гасло. Не вірте тому що (не ясні слова) не знаєте. Бійтесь вовків в овечих шкурах. Бо ними зараз веде боротьбу з нами Рад» [9].

У «Зверненні до народу Українського» вказується: «Важкі кайдани носить Український народ. В страшних муках конає Ненька Україна. Навколо стогін, муки, сльози, кров, руїни. Просвітлої години не має нікому. Що день новий тягар, нове знущання. Брали хліб, а забрали славно – ні зеренця не лишили. Куди він пішов? За границю для більшовицької агітації, зробити такий рай, як і у нас. Частина пішла комісарам в «галіфе», а ще частина гние в магазинах. Далі, комуністи знехтували нашу віру, заграбили церкви для «голодающих». Голодаючий буде бачить те сrebro, та золото, як своє вухо. Голодающих зараз повні наші села, і ні оден з них не отримав ні шматочка церковної чаши. Значить і сrebro пішло до кишені комуністів, як і золото. Вони знають що скоро їх пануванню прийде кінець, а треба буде на щось жити. Потім збірка мільонів – мусим заплатити за себе, за всіх, за все – це не є знущання? Зараз надрукували проект нового збору «продналогу» того, що ше на корні стоїть. Продналог має бути ще більш чим в торішнім році» [10].

У фонді також знаходяться: «Наказ до громадян Поділля», «Наказ Ч.13 всім Інтелігентним і Культурним силам на Поділля Влади У.Н.Р.», «Що таке отвітки /заложники/ що їм треба робити», доповідна записка начальника «Подгуботдела Г.П.У.», список співробітників ударною групи губвідділу ГПУ, які брали активну участь у ліквідації банди Орла-Гальчевського, доповідні, листи, протоколи допитів, звіт по розробці повстанського загону Орла Гальчевського в 1922 році, доповідь по агентурній справі №2 організації загону Гальчевського в Летичівському повіті, звернення до громадян, виписка із показань соратника Я. Гальчевського – І. Кохана, телеграми, екземпляри провокаційні листівки виготовлені повстанцями, вирок по справі. Також під час опрацювання справ було виявлено унікальне фото Я. Гальчевського із поплічниками в с. Літинська Гута [11].

Частина інформації із досліджуваної проблематики знаходиться в справах фондів Державного архіву Хмельницької області. Доприкладу у фонді «Управління Кам'янецької повітової радянської міліції» (Р-274) містяться донесення, повідомлення і листування з начальниками районів про діяльність різних банд та боротьби з ними, ситуація із загоном Гальчевського, в «Новоушицькій повітській радянській міліції» (Р-273) – накази по військовим частинам Подільської губернії, оперативні повідомлення про стан в районі та боротьбу з бандитизмом, та загоном «Орла», в «Кам'янець-Подільському окружному суді» (Р-1185) розглядалися кримінальні справи на учасників повстанського загону, в «Управлінні Служби Безпеки України по Хмельницькій області» (Р-6193) – архівно-слідчі справи на зарештованих осіб загону Я. Гальчевського.

Таким чином, питання життя та діяльності керівника повстанського руху на Поділлі Я. Гальчевського достатньо широко представлено в архівних фондах України, що дозволяє висвітлити раніше невідомі факти, події з історії краю в 1921-1924 рр.

Джерела та література:

1. Завальнюк К. Яків Гальчевський у документах епохи / К. Завальнюк, Т. Стецюк. – К.-П.: 2012: ПП «Медобори-2006». – 224 с.
2. Руккас А. Яків Гальчевський – український офіцер у Війську Польському міжвоєнного періоду / А. Руккас // Молода Нація. – 2000. - № 4.
3. Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917-1921) / Я. Тинченко – К: Темпора, 2007.
4. Завальнюк К. Провісники волі / К. Завальнюк. – Літин: Літинська рай-друкарня, 2005. – С.40-41.
5. Завальнюк К. Яків Гальчевський у документах епохи / К. Завальнюк, Т. Стецюк. – К.-П.: 2012: ПП «Медобори-2006». – С. 6-10.
6. Галузевий архів СБУ, ф. 5, Том 1, № 12930, арк. 71.
7. Там само, арк. 76.
8. Там само, арк. 77.
9. Там само, арк. 88.
10. Там само, арк. 88а.
11. Там само, Том 2, № 12930, арк. 238.

*Балабуст Н.Ю., Блажевич Ю.І.
м. Хмельницький*

**ВИХОВУЄМО СПАДКОЄМЦІВ
ГЕРОЇЧНОЇ КОЗАЦЬКОЇ ЗВИТЯГИ
(розширена рецензія книги В.Береки, І. Гіджеліцького,
Н.Орловської «Козацька педагогіка і навчально-виховний
процес у закладах освіти»)**

Цей науково-методичний збірник висвітлює проблеми козацької педагогіки, яка складалася протягом кількох століть і нині стає складовою частиною навчально-виховного процесу в сучасних закладах освіти України і Хмельниччини. У збірці узагальнено досвід роботи колективів навчальних закладів та громадських організацій козацького спрямування нашого краю щодо впровадження в систему національно-патріотичного виховання організаційно-педагогічних форм і методів козацької педагогіки.

Авторський колектив під керівництвом доктора педагогічних наук, професора Береки В.Є. провів велику аналітичну та пошукову роботу, на-